

Kriminološki pogledi na družbeno nadzorstvo

Dr. Janez Pečar, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana

1. Uvod

V veliko političnih razpravljanih, strokovnih razmišljanjih, ob pripravljanju ustavnih sprememb in tudi kako drugače se v zadnjih mesecih pri nas zelo poudarja družbeno nadzorstvo. Pozornost privlači zlasti tisti del nadzorstva, ki temelji na pravu ali ki lahko uporablja uradno prisilo in moč, ki izhajata iz državne oblasti. Obravnavanja načenjajo predvsem organizacijske in funkcionalne poglede na družbeno nadzorstvo, manj pa njegova teoretična izhodišča v naši družbi. Neformalna plat družbenega nadzorstva, ki je prav tako ni zanemariti, pa ob mislih o samoupravnem nadzorstvu, samovarovanju in obravnavanju socialističnih samoupravnih vrednot znova dobiva svojo težo.

Pravosodje, kot »fini instrument« v rokah vladajočega razreda (po Leninu)¹ in kot sestavina družbenega nadzorstva je doživelo močno kritiko glede svoje neučinkovitosti, apolitičnosti in disfunkcionalnosti. Hkrati pa kritika ni prezrla niti nekaterih drugih mehanizmov, všteti politične in družbene organizacije, ki prav tako delujejo na vrednote družbe ali posameznih skupin. Skratka, družbeno nadzorstvo je bilo nemalo poudarjeno in je bilo kot aktualna družbena tema spodbujeno predvsem s političnimi akcijami, ki jim sledi tudi strokovna prizadevanja. Čeprav se je že prej oglasil marsikak teoretik s kritičnimi pogledi na zadeve take, kot so, ni zbudil večjega zanimanja za vprašanje, ki je načeto v tem sestavku.

Družbeno nadzorstvo je zapleteno področje, ki ga je težko ločevati od problematike odklonskosti, pojmovanja odklonskosti in vprašanj prava ter njegove sociologije (predvsem kazenskega prava). Družbeno nadzorstvo, vsaj kolikor gre za formalno, je težko ločevati od norm, tako kot je neformalno nadzorstvo težko deliti od običajev, navad, javnega mnenja itd. Toda ne glede na to je v tem sestavku osrednje vprašanje družbeno nadzorstvo na splošno, brez globljega razpravljanja o tistih lastnostih, ki ga določajo.

Nadzorstvo se tako kot norme razločuje od rodu do rodu, zato tudi v pogledih nanj prihaja do sprememb; v novejšem času so manj ortodoksni in klasični kot prej, ko so predvsem sprejemali subordinacijo vedenja, ravnanja in navad nasproti tistemu, ki je imel moč; ni več nujno, da je tudi danes kriminal tisto, kar je bilo včeraj

in domneva se, da ima »kriminaliteta tudi svojo pozitivno funkcijo«², ker bi vsaka družba brez odklonskosti stagnirala itd.

Iz teh zornih kotov se ta sestavek loteva družbenega nadzorstva, predvsem z namenom zbuditi večje zanimanje za vprašanje tudi s teoretične plati.

2. Nekaj teoretičnih izhodišč o družbenem nadzorstvu

Danes razumemo pod imenom družbeno nadzorstvo (social control) najrazličnejše institucionalizirane in neinstitutionalizirane organizme in mehanizme, ki vplivajo na oblike in načine človekovega vedenja in ravnanja. Med njimi so lahko javno mnenje, družina, šola, stranke in politične organizacije, strokovne in poklicne organizacije, društva, kultura, tradicija, religija, javne službe, npr. zdravstvo in socialno varstvo itd. To so večinoma zunanji in neprisilni mehanizmi, ki človekovo ravnanje in vedenje oblikujejo predvsem brez uradnega nasilja. Ne tako majhen pomen pa se pripisuje uradnemu državnemu nadzorstvu, ki temelji na pravu in ima za uresničevanje ciljev na voljo najrazličnejša sredstva prisile. Tovrstno družbeno (to je državno nadzorstvo) največkrat bi ga lahko imenovali kar kazensko pravosodje je del politične oblasti in moči vsake družbene ureditve³ oziroma struktur, ki vodijo družbo.

Človek že od nekdanj živi v različnih vlogah in se glede nanje nujno povezuje z različnimi družbenimi skupinami. Te skupine, ne glede na to, kakšne so (tudi v kriminalnem podzemlju), imajo svoja pravila in ljudje jih sprejemajo in se po njih ravna (ali pa tudi ne). S pomočjo »predpisov, omejitev, dovoljenj in prepovedi«⁴ se življenje institucionalizira in hkrati tudi nadzoruje, neredko za ceno zastraševanja, kazni in celo telesnega nasilja in povzročanja bolečin (duševno in telesno). Kaznovanje se prav zaradi tega kaže »kot najpomembnejša oblika družbenega nadzorstva«⁵. Ker se precej človekovega življenja urejuje s pravnimi normami, ki so sad sporazuma in kompromisa med različnimi druž-

² Wolfgang, str. 132.

³ Tudi pri nas je pravosodna funkcija sestavina politične oblasti in samoupravljanja, glej Horvat, Pravosodne funkcije federacije u svetlu ustavnih promena, Arhiv, 1972/3, str. 229.

⁴ D. Cressey — Ward, str. 256.

⁵ Glej Zupančič, str. 237.

¹ Glej: Krivic, Delo, 3. februar 1973, Trajković, Pravni život, str. 131.

benimi skupinami, se takšno družbeno nadzorstvo bolj poudarja kot druge oblike. Kultura, tradicija, javno mnenje in drugi dejavniki, ki vplivajo ne samo na pojmovanje odklonskosti in na to, kaj je treba nadzorovati in kako, pa so sestavine, v katerih je prav tako iskati gibalno za sleherni pravno urejanje vprašanj družbenega nadzorstva. S tem pa se pravo kaže kot »visoko formalizirana tehnika«⁶ družbenega nadzorstva.

Kaznovanje in izrekanje ukrepov, temelječih na pravu, pa verjetno ni najbolj razširjen (zlasti pa ne edini in morda niti ne najbolj učinkovit) način opravljanja tistega družbenega nadzorstva, ki je kakor koli povezan s pravnimi normami. Organizacije družbenega nadzorstva (zlasti pa kazensko pravosodje) najbrž pri nadzorstvu dosegajo več z neformalnimi dejavnostmi, ki pomenijo opazovanje, opozarjanje, navzočnost na ogroženih krajih, in sploh z dejavnostjo, ki zbuja občutke nadzorovanosti.

Seveda pa je vpliv prava na strah, navade, nezakonito uresničevanje želja odvisen od psiholoških, družbenih ter drugih dejavnikov pri posamezniku in skupinah. Glede na to, da se pravo uresničuje tudi s silo, pa je lahko pomembna sestavina za spreminjanje vedenja.

Nekatere oblike vedenja izzovejo reakcije družbenega nadzorstva. Le-to začne delovati in uveljavljati razna ravnanja s pomočjo organov družbenega nadzorstva, kot so inšpekcije, policija, tožilstvo, sodišča, penitenciarne dejavnosti itd., ki spet s posredovanjem drugih nezakonskih organizacij (kot so npr. s področja socialnega dela, psihiatrije itd.), skupaj zagotavljajo uresničevanje s pravom varovanih dobrin.

Čeprav pojem družbenega nadzorstva v družboslovnih znanostih še nikoli ni bil zadosti določen, pa se kultura v družbenem nadzorstvu izredno poudarja. Merton pravi: »Kultura določa, ureja in nadzoruje«⁷ (pri tem je kulturo razumeti kot vedenjske vzorce, družbeno pridobljene in prenesene s pomočjo medsebojnih komunikacij z drugimi, bodisi formalno, bodisi neformalno — J. P.). Z njo se povezujejo vprašanja pasivnega in dejavnega nadzorstva, pri tem pa je pasivno nadzorstvo konformno prilagajanje tradicionalnim normam, dejavno nadzorstvo pa proces, s katerim se omogoča doseganje novih ciljev in vrednot.⁸ Ali je kako nadzorstvo lahko

pasivno ali dejavno, pa je dokaj odvisno od kulture.

Z družbenim nadzorstvom se skuša doseči »socializacija« tistih, ki odstopajo od »normalnega« in sprejemljivega vedenja. Socializacija pomeni glede tega spreminjanje vzorca kakega vedenja in prilagajanje nekim drugim nelastnim oziroma tujim vzorcem. Pri tem bi lahko rekli, da gre za »discipliniranje in indoktrinacijo s sprejetimi vrednotami«⁹ ter prilagajanje deviantov na drugačen način življenja. K tem prizadevanjem pa so usmerjeni ne samo nosilci družbenega nadzorstva, marveč tudi strategija, sredstva in vrste posameznih ukrepov družbenega nadzorstva.¹⁰

a) Formalno in neformalno nadzorstvo

Čeprav družbeno nadzorstvo vsebuje različne mehanizme, s katerimi se pogosto predstavlja kot celota (to so npr. še običaji in institucionalni vedenjski vzori, družbeno sprejeti ukrepi, tradicionalne vrednote in javna morala),¹¹ pa ga vendarle še pojmujejo na različne načine. V teorijah o družbenem nadzorstvu so le-to po svoji vsebini, načinih uresničevanja in sredstvih za doseg ciljev deli na formalno in neformalno.

Formalno nadzorstvo obsega bolj vidna in določena prizadevanja družbe za to, da bi vedela, kako se posamezniki in skupine vedejo, kaj delajo, ali celo kaj nameravajo oziroma ali so kaj opustili, kar bi sicer morali storiti. Pri tem gre za sestav organizmov, ki so neredko v navpični podrejenosti in nadrejenosti s pomočjo prava in ukrepov oziroma s pomočjo pisanih norm urejajo vedenje ljudi. Takšno nadzorstvo je tako organizirano, da se ga skoraj vsakdo zaveda in ga tudi pričakuje, čeprav veliko število kršiteljev misli, da formalnemu nadzorstvu ne bodo dosegljivi, čeprav bodo kršili pravila, po katerih bi se sicer morali ravnati. V vsakdanjem življenju nas vrsta oblik formalnega nadzorstva že samo z domnevanjem njegove navzočnosti privaja zaželenim vedenjskim potem. Prav tako je čutiti njegov vpliv, če vsebuje prepovedi, zapovedi in sploh nalaga prav določen način ravnanja. »Pravo je pogosto bolj razumski postopek in v vsakem dogodku bolj jasna in nedvoumna ter strnjena formulacija kot katera druga družbena norma, ki ji ne manjka samo natančnosti v njenih določitvah raznih vrst zavrženega vedenja, ampak se razločuje tudi po naravi in stopnji

⁶ Social Change and Criminality, str. 16.

⁷ Marshall B. Clinard, str. 60.

⁸ Prav tam, str. 88.

⁹ Social Change and Criminality, str. 7.

¹⁰ Glej Günther Kaiser, tabela na str. 7.

¹¹ Bloch-Geis, str. 27.

ukrepov, ki jih skupnost uporablja zoper odklonskega posameznika.¹² Vedenje, ki ga formalno nadzorstvo odkriva oziroma obravnava s pomočjo prava, se zato ocenjuje kot protipravno, kriminalno, odklonsko ali kako drugače. Dogodki oziroma dejanja pa so (vsaj pri nas) kazniva dejanja, prestopki in prekrški, ker odstopajo od takšnega vedenja, ki ga pravo ne sankcionira in formalno družbeno nadzorstvo večkrat tudi ne nadzoruje (vendar gre pri tem omeniti vedenje in ravnanje, ki ni sankcionirano v pravu, pa se včasih vendarle šteje za nepošteno, nemoralno, apolitično in je neredko tudi na očeh formalnega družbenega nadzorstva).

Neformalno družbeno nadzorstvo so nasprotno od formalnega manj določljive, teže otipljive in bolj nevidne oblike in načini socializacije, korekcije in pregleda nad vedenjem posameznika ali skupine, ki jih izkazujejo človeške navade, dogovori, tradicije, javno mnenje itd. Tovrstnega nadzorstva se manj zavedamo, ker so neformalni nadzorni mehanizmi pogosto sestavina splošnih vedenjskih vzorcev, ki jih sprejemamo s »kulturo«. Navadno so del našega družbenega življenja, ki ga kot takega prevzemamo in se včasih tudi spreminjamo, odvisno od tega, v kakšno družbeno okolje prihajamo (glej npr. Sellin: »Culture Conflict and Crime»). Neformalno družbeno nadzorstvo je del vzgojnega procesa, ki se pri vsakem posamezniku začne že z rojstvom.

V nasprotju s formalnim nadzorstvom, ki ima na voljo organizacije, mehanizme in ukrepe, temelječe na pravu, je neformalno nadzorstvo navadno bogatejše s psihološkimi sredstvi, s katerimi dosega konformizem. Ta sredstva so »pritisk javnega mnenja, skupinski odpor ali sovražnost, zasmehovanje in jeza«.¹³

b) Pozitivno in negativno nadzorstvo

Pozitivno nadzorstvo je tisto, ki nagrajuje. Ker družbeno nadzorstvo vedenja, na katerega predvsem mislimo v tem sestavku, ne nagrajuje, marveč najpogosteje kaznuje, je to za naš namen **negativno** družbeno nadzorstvo. V teoriji imata ti dve vrsti nadzorstva različici v prisilnem in prepričevalnem nadzorstvu.

Prisilno nadzorstvo svojo nalogo večinoma opravlja spet iz prava, tudi z grožnjo, uradnim nasiljem in včasih (ali ponekod celo danes s fizičnimi ukrepi (izgon, iztrebljanje, telesne kazni), gospodarskimi ukrepi, zastraševanjem itd., med-

tem ko so **prepričevalnemu** nadzorstvu lastni »sugestija, posnemanje, nagrajevanje, zaničevanje, priznavanje, soglasnost, privolitev«¹⁴ itd.

c) Zunanje in notranje družbeno nadzorstvo

Naslednja delitev družbenega nadzorstva, ki ga poznajo teorije, je delitev na zunanje in notranje. **Zunanje** družbeno nadzorstvo je nedvomno tisto, ki ga nad ljudmi in skupinami opravljajo zunanji nadzorni organi. Ti imajo kolikor gre za državne mehanizme, družbene ukrepe in silo zato, da socializirajo deviante ali tiste, ki bi želeli kršiti pravila, ki nekaterim nadzornim organom dajejo moč za opravljanje nadzorstva. V zunanje družbeno nadzorstvo ni prevelikega zaupanja, zlasti ne, glede njegove učinkovitosti (v zadnjem času je ta pojav očiten tudi pri nas). Vendar pa zunanje nadzorstvo čedalje bolj poudarjajo. Bolj ko je kaka družba demokratična, več pravic ko imajo posameznik in njegova združenja, teže se prenaša od države organizirano nadzorstvo. Nezaupanje v nadzorstvo, ki svojo vlogo opravlja s silo, na zunaj vidno in institucionalizirano, neredko povzroča tudi to, da težko dobiva ustrezne kadre za nadzorovalne službe. Ljudje neradi stopajo v službo družbenega nadzorstva, hkrati pa se povsod po svetu dogaja, da jih še slabo plačujejo, da so te službe privlačne za nekatere plasti, in morda še za ljudi z določenimi osebnostnimi lastnostmi. Od tod deloma tudi teorija o »defektnem družbenem nadzorstvu«¹⁵ češ da je šibko po svoji uspešnosti, ne navzoče, kadar bi ga potrebovali, kriminalnemu svetu ne jemlje poguma in ga ne odvrča dovolj učinkovito od njegovih naklepov.

Odtod tudi razmišljanja o »zaupanju«¹⁶ v zunanje in notranje nadzorstvo in sestavine, ki ju oblikujejo po svojih silnicah človekovega zunanjega in notranjega sveta. Zunanje nadzorstvo je odvisno od množice naključnih sil in okoliščin, medtem ko se **notranje** nadzorstvo kaže v tem, kaj kdo dela. Pri tem so bistveni »notranji nadzorni mehanizmi, ki jih imenujemo zavest«.¹⁷

d) Samonadzorstvo

S tem pa smo že prišli do samonadzorstva in posameznikovih internaliziranih vrednot. Te posameznik sprejema iz družbenega okolja, v ka-

¹⁴ Dictionary of Sociology (Pratt-Fairchild), str. 279.

¹⁵ Sykes, str. 122.

¹⁶ Jessor in drugi, str. 104.

¹⁷ Sykes, str. 121.

¹² Prav tam, str. 29.

¹³ Prav tam, str. 29.

terem živi, in so v bistvu njegove funkcije. »Osebnost nadzorstvena sestava je psihološko nasprotje družbeni nadzorstveni sestavi in obsega samoupravljanje uravnavanje in ukrepe za konformizem ali odklonskost.«¹⁸ Z njim izbiramo načine vedenja ter se odzivamo na pobude okolja in iz nas samih. Odtod tudi strpnost do odklonskosti ali konformistična naravnost.

Johnson pravi takole: »Zavest postane sila za konformnost s skupinskimi cilji, če se posameznik nauči ocenjevati sebe v primerjavi z normami te skupine. Če šteje tatvino kot napačno s stališča skupinskih norm, mu zavest pove, da ne sme postati tat, in tako vzdržuje svoje samospoštovanje.«¹⁹ Odtod v teorijah o družbenem nadzorstvu izrazi kot npr. »družbena zavest«, »reflektirajoči jaz«, »self-other roles«, »looking-glass self«²⁰ itd., ki pomenijo mehanizme, ki v posamezniku odsevajo silnice okolja. Ti naj ob poznanju samega sebe in samonadzorstvu pomenijo izredno preprečevalno možnost »njen najzanesljivejši temelj«.²¹

Samokontrolo kot predvsem psihološko kategorijo izredno poudarjajo tudi v sovjetski literaturi. Sodiijo, da nima samo kriminološkega, marveč tudi kriminalistični in kazenskopравни pomen.²²

e) Vidnost nadzorstva

Vidnost nadzorstva ni tako nepomembna lastnost.

Družbeno nadzorstvo, zlasti formalno (zunanje), je zapletena in težavna dejavnost, ki zahteva integrirane in izobražene uresničevalce. Če naj ima preprečevalni in zastraševalni učinek, mora biti tudi vidno. Vidne so zlasti nekatere dejavnosti in tudi uresničevalci, posebno tisti, ki opravljajo nadzorstvo na krajih, kjer so odkloni pogostnejši.

Vidnost ni izražena samo s posebnimi znamenji, da se uresničevalci nadzorstva razločujejo od drugih, marveč tudi z opravo in načini opravljanja nadzorstva, da njegove oblike povzročajo psihološke, fizične, družbene in pravne posledice ali učinke. Zadnja leta poudarja vidnost nadzorstva tudi avtomatizacija ter na dosti toriških meddržavno dogovorjena pravila in organizacije, gibljivost, zaznamovanje oziroma stigmatizacija, občutenost nadzorstva nad nekaterimi vrstami nadzirancev, prenašanje nadzor-

stva od državnih organov na druge nepravne, neprisilne in celo zasebne organizacije (zasebna policija, Betriebsjustiz itd.).

Vidni in občutni so tudi strategija nadzorstva, ukrepi, namen, organizacije nadzorstva itd.

3. Namen

Družbeno nadzorstvo, odvisno od tega, ali gre za formalno ali neformalno, odkriva in preiskuje odklone, jih preprečuje, opravlja popravne akcije, kaznuje itd., skratka, življenje ljudi uravnava ali prilagaja v (družbeno) sprejemljive smeri. Hkrati pa spodbuja, opogumlja ali vzdržuje zavest, da je posameznik ravnal prav, ali ga osvešča, da je kako vedenje in ravnanje napačno, nemoralno, protipravno, in kot tako morda tudi sankcionirano v pozitivnem pravu. Iz tega zornega kota bi lahko tudi rekli, da krepi »pravno zavest« in zakonitost, čemur zlasti nekatere združbe posvečajo čedalje večjo pozornost. To dvoje pa naj ima, vsaj pričakuje se tako, pomemben vpliv na zmanjševanje odklonskosti, zatiranje in omejevanje hudodelništva, odpravljanje volje do storitve negativnih dejanj v prihodnje itd. Hkrati je to tudi merilo za socializacijo (ali konformizem oziroma za vzdrževanje statusa quo ali splošno priznanih ali uradnih vrednot, ki jih v vsaki družbi razglašajo tiste skupine, ki imajo moč in vpliv na druge).

Zlasti formalno družbeno nadzorstvo skuša ljudi podrežati trenutnemu normativnemu režimu z omejitvami, napotili, zahtevami in pogoji; pri tem se, kot pravi Vodopivecova, zmanjšujejo razločki med više in niže razvito družbeno zavestjo ter utrjujejo višje oblike družbene zavesti. Vendar pa opozarja na to, da lahko posamezne norme vplivajo tudi negativno, če neprimerno preHITEVAJO nižje oblike družbene zavesti.²³

Poleg neposrednega učinka, ki ga ima družbeno nadzorstvo pri pregonu (da ne rečemo v generalno in specialno preventivnem smislu) in preprečevanju v širšem in ožjem pomenu, je iskati njegov pomen zlasti še v utrjevanju družbenih vrednot, socializaciji (ali resocializaciji), zastraševanju in zaznamovanju.

a) Utrjevanje vrednot

Downes in Rock pravita, da je osrednji paradoks protipravnega vedenja, ki velja za posebno naravno, kar je naravnano zoper »posve-

¹⁸ Jessor in drugi, str. 106.

¹⁹ Johnson, str. 22.

²⁰ LaPiere, str. 245.

²¹ Higgins-Fitzpatrick, str. 451.

²² Kudrjavcev, str. 144—150.

²³ Dr. Katja Vodopivec, str. 174.

čene vrednote».²⁴ Vrednote so torej vedno tiste (družbeno) varovane dobrine, zaradi katerih obstaja nadzorstvo v najrazličnejših oblikah in deluje z najrazličnejšimi prisilnimi in neprisilnimi sredstvi. Vrednote izhajajo tudi iz družbenopolitične ureditve in politične prakse ter so zato neredko še neutrjene, v nastajanju in oblikovanju, posebno, če gre za vrednote kot razredno sredstvo. Temeljna vprašanja, ki pri tem nastajajo, pa so: kaj so vrednote, kdo jih določa, za koga jih določa, kako jih zagotavlja, v čigavem imenu, kako osvešča tiste, ki teh vrednot ne sprejemajo za svoje, ali gre za vsiljevanje vrednote, kam peljejo te vrednote, ali uresničujejo približevanje k višjim, toda skupnim ciljem, kaj so ti cilji, za koga itd.

Pri tem je lahko pomembno tudi to, ali pravne norme vsebujejo že sprejete družbene in moralne norme ali ne, ali so si celo v navzkrižju (npr. krvno maščevanje, zakonska zveza z mladoletnicami, mnogoženstvo itd.). Ali so vrednostni sestavi nadzorstvenih organov drugačni od tistih, ki veljajo v družbi, ali posameznih družbenih skupinah, ali so isti, ali si niso celo v nasprotju. Ali družbene spremembe vplivajo na spremembe v vrednotenju nadzorstvenih organov, da pri tem ni omeniti še bolj anomičnih stanj, ko formalnega vrednostnega sestava ne upošteva niti tisti nadzorstveni organi, ki bi morali zagotavljati njegovo uresničevanje?

Poleg drugih vrednot se zlasti v pozitivnem pravu pogosto omenjajo: javna korist, družbena potreba, družbeni interesi, samoupravna razmerja itd. Gre torej predvsem za psihološka dejstva, zadeve, za katere šele upamo, da bodo dosežene, za gibalca, ki naj motivirajo, ki naj ustvarjajo in oblikujejo zavest in ki naj privajajo k (višjim) ciljem. Vrednote se v razgibani družbi tudi spreminjajo. Zato bi morali vedeti, ali so morda nekatere vrednote, npr. osebna in premoženjska varnost (varnost države, javni red itd.), stalnejše ali ne in kaj z njimi, če jim ton in naravnost pa tudi obseg in moč varstva dajejo trenutna politika, praksa vodilnih skupin itd. Druge vrednote pa so lahko morda manj stalne, šele v nastajanju, še ne prevladujoče ali celo nasprotujoče. Pri tem je velikega pomena, kdo je tisti, ki »vsiljuje« nove vrednote, kaj želi doseči in ali so te vrednote »sprejemljiveje« za javnost, za družbeno (formalno) nadzorstvo itd. To pomeni, da se družbeno nadzorstvo postavlja v

funkcionalno zvezo z določeno vrednoto (dobri- no) in začne reagirati bodisi vzgojno, propagandno, preprečevalno, nasilno ali represivno oziroma na sploh korektivno, ali kako drugače. V formalnem pravu vsebovane in tradicionalne družbene konformne vrednote družbenemu nadzorstvu ne delajo sitnosti. Zapletenejše in konfliktno pa je tisto stanje, v katerem nastopajo nove vrednote, ki so v navzkrižju s tradicionalnim pojmovanjem nadzorstvenih organov.²⁵ Do spopadov prihaja tudi med osebnostmi in skupinskimi vrednotami, praviimi in namišljenimi vrednotami²⁶ itd.

b) Socializacija (resocializacija)

Družbeno nadzorstvo, katerokoli že (posebej še formalno ali zunanje) utrjuje institucionalizirane vedenjske vzorce, ki jih vsebuje bodisi pozitivno pravo ali nenapisana pravila posameznih skupin (ali pravila, s katerimi posamezne družbe in skupine silijo druge k posnemanju določenih zgle- dov). »Vzorci so nadzorstvena in urejevalna sila za družbeno življenje posameznika. Nekateri institucionalni vzorci pa so zanj celo obvezni.«²⁷

Že od rojstva, v življenju v družini ali kaki drugi skupnosti, v šoli, z vojaščino ali kako drugače in kje drugje se ljudje »discipliniramo in indoktriniramo s sprejetimi in temeljnimi vrednotami ter pripravljamo za določen način življenja.«²⁸ Posameznik si načina življenja ne more vedno izbirati po svoji volji, ker se mora prilagajati določenim, splošno sprejetim vzorcem, ki so včasih celo kruti, brezobzirni in pogosto celo nerazumljivi, posebno mladim ljudem. Odstopanja od vzorcev se ponekod šteje za odklone, zoper katere nadzorstvo nastopa z restrikcijami in kaznimi. »Proces, v katerem posameznik sprejema v stikih z drugimi njihove norme, je socializacija. Postopek ustanavljanja, utrjevanja in formaliziranja zahtev na način, ki naj obsega višje človeške cilje, ki postajajo del družbenih ustanov, pa je institucionalizacija.«²⁹ Tisti, ki ne sprejemajo socializiranega ali institucionaliziranega načina življenja, so devianti (zlasti, če gre za kršitve kazensko-pravnih norm) in družba jih

²⁵ Še pred nekaj meseci smo brali, da je milica v Srbiji lovila mladince z dolgimi lasmi in jih strigla. Glej Jovan Knežević: Milicija i duga kosa, Revija 92, 26. sept. 1972, str. 19.

²⁶ La Piere, str. 133—143.

²⁷ Social Change and Criminality, str. 5.

²⁸ Prav tam, str. 7.

²⁹ Glej več o tem Johnson, str. 21.

²⁴ Downes-Rock, str. 279.

s svojimi nadzornimi in popravnimi mehanizmi (organi, sredstva, metode) skuša poboljšati, to je znova socializirati ali kot pravimo, resocializirati.

c) Zastrásevanje (in kaznovanje)

Kot je že ugotovljeno v tem sestavku, pa socializacija oziroma resocializacija ne potekata brez težav ali samo z ljubeznivim prigovarjanjem in prepričevanjem deviantov. Družbeno nadzorstvo, bodisi formalno bodisi neformalno, uporablja za doseg socializacije nekatere dejavnosti, dejavne in pasivne narave. Med dejavnimi so nedvomno zastraševanje in kaznovanje. Zastrásevanje je namenjeno predvsem tistim, ki bi utegnili gojiti želje po odklonskosti (tudi kriminalnosti in prestopništvu), medtem ko je kaznovanje naravnano na tiste, pri katerih so posledice odklonskosti glede kake temeljne vrednote že tako očitne, da narekujejo kazen kot določeno vrsto popravne akcije. Z razvojem človeštva, humanizacijo razmerij med ljudmi, pod vplivom dosežkov znanosti o človekovem vedenju itd., pa je kaznovalna ideologija od golega »povzročanja huđega storilcem«,³⁰ maščevanja in zastraševanja prešla tudi na terapevtične in obravnavne metode.

Ker pa je »kriminal večen — kot je večna tudi družba«³¹ (sovjetski pisci menijo, da »kriminaliteta ni večna kategorija« npr. Zvirbul, Gercenzon, Grišaev, Nikiforov in drugi) je v prihodnje računati še na drugačne posege v vedenje deviantov. Ti verjetno ne bodo samo tisti, ki jih poznamo doslej, in bodo pomenili drugačna sredstva za pripravljanje ljudi h konformizmu. Futurologija nam namreč že obeta novosti iz psihofarmakologije, psihoanalize, sugestije, telepatije, posege v človekovo vedenje z genetiko, kirurģičnomedikamentozne posege, nove metode korekcije osebnosti itd., kar bi lahko pomenilo še popolnejšo manipulacijo z ljudmi, za človekovo svobodo dokaj nevarnejša kot dosedanje metode zastraševanja in kaznovanja. Te morda res še povzročajo telesne bolečine (pa tudi duševne), vendar pa še ne podrejšajo in ne spreminjšajo človekovih osebnosti tako kot nam to obeta prihodnost, če le-te ne bomo nadzorovali tudi z druge plati.

Zastrásevanje in kaznovanje, ki ju kakor koli uresničuje družbeno nadzorstvo, pa imata tudi

³⁰ Hans von Hentig, naveden po Johnsonu, str. 319.

³¹ Frank Tannenbaum, naveden po Higgins-Fitzpatrick, str. 262.

namen pomiriti in zadovoljiti vest, preprečiti ponavljanje in delovati tako, da bi druge, ki še niso odklonski, odvráčali od volje do storitve odklonskih dejanj.

d) Zaznamovanje (stigmatizacija)

Družbeno nadzorstvo ima pomembno vlogo pri zaznamovanju ljudi, s katerimi zaradi njihovega vedenja in ravnanja kakorkoli prihaja v stik. Etiketiranje, zaznamovanje itd. so družbeni procesi, ki jih načenna nadzorstvo ter jim daje tudi pomen in vlogo. Nekatere novejšje študije prepričljivo nakazujejo nasledke družbenega zaznamovanja; njegove posledice so docela drugačne od pričakovanih oziroma zaželenih. Ugotavlja se, da je zaznamovanje močan kriminogeni dejavnik, ki nima dosti skupaj s socializacijo oziroma resocializacijo, kot ju pojmujejo ortodoksna kriminologija in teorije o družbenem nadzorstvu, zlasti formalnem.

Zaznamovanje kot stranski izid družbenega nadzorstva je ena izmed negativnih posledic te družbene institucije, ki je verjetno zlepa ne bo mogoče uravnnavati samo v pozitivne smeri.

4. Samoupravno (delavsko) nadzorstvo (samevarovanje)

Naše razmere so proti koncu lanskega leta pokazale, da državno (formalno in zunanje) nadzorstvo ni bilo dovolj učinkovito. S pojavi, ki so bili v središču kritike, je bilo oškodovano predvsem družbeno premoženje, predmet varstva predvsem raznih upravnih in sodnih organov. Le-ti nedvomno tudi v naši samoupravni socialistični družbeni ureditvi še vedno pomenijo, čeprav močno kritizirano, pa vendar še vedno najpomembnejšo obliko družbenega nadzorstva, ki ga verjetno še lep čas ali pa sploh nikoli ne bo mogoče v celoti nadomestiti s kakimi drugimi dejavnostmi.

Celoten splet povečanega zanimanja za družbeno nadzorstvo je bil znova načet s »Pismom«; to ugotavlja: »storiti je treba nujne ukrepe državnega in delavskega samoupravnega nadzorstva za učinkovito zatiranje... pojavov«. S tem in z razvojem, ki je sledil, se je pokazalo, kot pravi Trajković: »kadar pride družba v ostre spopade in krizna stanja, kadar se opozarja na neučinkovitost razrednega instrumentarija vladavine, se pravosodje praviloma znajde na vrhu kritiziranih.«³²

³² Trajković, Pravni život, str. 130.

Kritika razmer v formalnem družbenem nadzorstvu se je lotila najrazličnejših vprašanj delovanja in uspešnosti teh organov, čeprav so bila znana že zdavnaj prej, pa niso bila nikomur posebno mar. Ugotavljale so se različne pomanjkljivosti, od kadrovskih do gmotnih in tehničnih. Hkrati pa so nekatere politične in družbene organizacije po daljšem časovnem presledku znova načele vprašanja neformalnega nadzorstva in vrednot, ki naj veljajo v socialistični družbi. Precejšnja novost za obravnavanje nadzorstva je, da je prišlo tudi do intenzivnejšega razmišljanja in misli o samonadzorstvu, samoupravnem delavskem nadzorstvu in samovarovanju (nekatera temeljna izhodišča so v nekaterih republikah prišla tudi v zakone o notranjih zadevah). Ker pa za zdaj v Jugoslaviji nimamo še nobene znanstvene raziskovalne študije o družbenem (državnem) nadzorstvu (o njem tudi niso napravljene najboljše modeli, ker se pod pritiskom različnih dogodkov vedno spreminjajo in ker določen delovni stil še ni utečen, pa se že začenja z novim ali drugačnim) ni mogoče primerjati, koliko se praksa oddaljuje od najustreznejših organizacijskih in funkcionalnih rešitev. Kar pa zadeva teorijo, zlasti o formalnem družbenem nadzorstvu, pa od nazorov klasikov marksizma tudi nismo kdovekaj napredovali. Nazori o teh mehanizmih, ki prihajajo od drugod (kjer so bolj pod lupo znanstvenega raziskovanja in pod stalnejšim udarom javne kritike — ne samo uradne politike), pa niso vedno uporabni brez preverjanja.

Skratka, nezaupanje v uspešnost opravljanja funkcije državnega (formalnega) družbenega nadzorstva je pripeljalo do razmeroma novih mehanizmov, npr. do komisij za dokazovanje izvira lastnine,³³ idej o delavskem nadzorstvu, smotrnejše prilagojenega in organiziranega notranjega nadzorstva³⁴ in varovalnih mehanizmov, ki naj postanejo kategorija samoupravljanja itd. Z mislimi o vpeljavi neposrednega delavskega nadzorstva pa so se začela tudi razmišljanja o toriščih tovrstnega nadzorstva, njegovih sredstvih in oblikah; s tem naj bi delavsko samoupravno nadzorstvo postalo tudi institucionalizirano.³⁵ Državni nadzorni organi (»zunanje nadzorstvo«) in samoupravno delavsko nadzorstvo

(»notranje nadzorstvo«) naj bi pomenili celovit sestav sicer porazdeljenih nadzorovalnih funkcij, ki so sredstvo samoupravljanja oziroma delavca v združenem delu.³⁶

Protagonisti boja za učinkovitost družbenega nadzorstva zlasti poudarjajo razrednost nadzorstva z vzporednim instrumentarijem notranjega nadzorstva, za katero se sploh misli, da ga ne morejo nadomestiti dejavnosti in posegi od zunaj.

Ni mogoče predvideti daljnosežnosti dosedanjih načrtov o samoupravnem delavskem nadzorstvu; tako kot formalno družbeno nadzorstvo ima razredni pomen pri utrjevanju vrednostnih sestavov. Zamisli kažejo hkrati »razmerja vladajoče politike do pravosodja«. ³⁷ Ta razmerja pa so včasih močno ambivalentna.

Hkrati s samoupravnim delavskim nadzorstvom se poudarja tudi družbeno samovarovanje. Oboje je navsezadnje različica istega procesa, katerega namen je utrjevati nekatere vrednote predvsem uradne družbene politike na splošno. V posameznostih pa imata številne odtenke poudarjanja temeljnih moralnih in etičnih načel vsake organizirane družbe, ki skuša vplivati na državljanke, da bi živeli za neke cilje, katerim se pogosto prilagajajo tudi sredstva.

5, Nekaj vprašanj in dilem

Sodobni nazori o družbenem nadzorstvu različno obravnavajo vprašanja njegove vloge v družbi. Glede na to, da se sleherno nadzorstvo naslanja na vrednote, ki so ali trajnejše ali morebitne modne enodnevnice (ne glede na to, kako se uresničujejo, če sploh se), prihaja do nasprotujočih si stališč o njegovem bistvu. Ker je precej nezaupanja (vsaj v formalno in zunanje nadzorstvo) v učinkovitost, smotrnost in vsakokratno ustreznost, postaja položaj še bolj negotov in zmeden. Neizpodbitna resnica je le, da nobena družba oziroma družbena skupina ne more obstajati brez vrednot in nadzorstva, ki naj kakor zagotavljajo nadzorovanje ali celo vsiljevanje neubogljivim, nekonformnim ali celo odklonskim posameznikom, da bi spoštovali tisto, kar iz posameznih vrednot izhaja. Res pa je, da se povsod po svetu dogaja, da se neredki posamezniki izmikajo nadzorstvu, da ga uporabljajo za svoje, celo sebične namene, za izigravanje splošnih pra-

³³ Glej npr.: Delavska in državna samoupravna kontrola, Komunist, 3. november 1972, str. 16—17.

³⁴ Šaubert: Teza 48, Delo, 20. januar 1973, str. 15.

³⁵ Glej Zagorc, Delavska kontrola na pohodu, Komunist, 26. januar 1973, str. 6; Albrecht: Samoupravna delavska kontrola, Komunist, 19. januar 1973, str. 1.

³⁶ Glej o tem: Kardelj, Delo, 16. februar 1973, str. 4; »Zakaj delavska kontrola«, Delo, 17. februar 1973.

³⁷ Trajković, prav tam, str. 131.

vil in za oblast, ali ga usmerjajo bolj proti drugim družbenim skupinam ali vsaj odvrtačo od odklonov lastne skupine. Naslednja neprijetnost pa je tudi v tem, da so posamezne družbene skupine že glede na svoj položaj v družbi dosegljive nadzorstvu, manj odporne, in njihovi morebitni odlonski pripadniki prej prijemljivi od drugih. Odtod tudi ni daleč, da se nadzorstvu očita pristranskost, nepravilnost ali celo nezmožnost. Poleg tega pa se postavljajo še nekatera vprašanja in dileme.

a) Kolikor gre za formalno (zunanje) nadzorstvo, je to predvsem sredstvo oblasti za utrjevanje politične moči in akcij. To pomeni, da prihaja do politizacije organov nadzorstva že po njihovem vsebinskem pomenu, ker je tudi pravo sredstvo tistih, ki imajo oblast. Če to pravo ne odseva čustev, zahtev, omejitev, zapovedi itd. večine ali posameznih skupin, se nujno porajajo navzkrižja in s tem kršitve prava ter povečuje obseg dejavnosti nadzorstva. Že samo ta okoliščina ima spet dvojne posledice kot sta zlasti javna strpnost do odklonskosti in prizadevanje družbenega nadzorstva za priznavanje v družbi.

b) Nekateri odklonski pojavi, ki so celo pravno sankcionirani, uživajo javno strpnost (včasih celo organov družbenega nadzorstva ali celo tistih skupin, ki druge silijo, da jih štejejo za odklonske — prim. koristne malverzacije pri nas do političnih akcij lanske jeseni), medtem ko drugi pojavi doživljajo odločno obsodbo in javno zaničevanje. Čeprav se pojmovanja o tem, kaj je odklonskost, spreminjajo in oblikujejo v različnih okoliščinah (nevarnost, splošnost oziroma množičnost, koristnost, politična merila, pomembnost trenutka itd.), navadno tista dejanja, ki se v zgodovini kažejo bolj vztrajno od drugih (nasilje, politično in premoženjsko hudodelništvo), doživljajo hujšo obsodbo od razmeroma novejših pojavov (poklicno hudodelništvo, kriminaliteta belega ovratnika). To bi lahko tudi pomenilo, da so starejše norme bolj internalizirane in, socialnopsihološko vzeto, tisto, kar predstavljajo, pomeni večje vrednote od tistega, kar prinašajo mlajše norme. Hkrati tudi kaže, da je strpnost funkcija vidljivosti družbi škodljivih pojavov.

c) V bojazni za večjo učinkovitost, priznanost v družbi in sprejetost, v skrbi za svoj pomen itd. se organi družbenega nadzorstva v sodobni družbi skušajo približati javnosti z različnimi vzgojno-propagandnimi, družbenopedagoškimi in podobnimi dejavnostmi. Hkrati pa se tudi pri nas

razglašajo za strokovno službo in le enega izmed mnogih dejavnikov, ki imajo na skrbi uresničevanje in zagotavljanje družbenih vrednot. Družbeno nadzorstvo (formalno) si danes v sodobnem svetu skoraj nikjer več ne lasti vseh pravic do obravnavanja negativnih pojavov, še posebno ne, če gre za preprečevanje, marveč pelje tudi druge k izpolnjevanju nalog, zaradi katerih samo neposredno obstaja.

d) Odtod pa seveda ni daleč do očitkov, da je družbeno nadzorstvo (katerokoli) le sredstvo za manipulacijo z ljudmi, pripomoček za »stabilizacijo statusa quo v družbi«,³⁸ dejavnik za oviranje nastajajočega, novega in upirajočega se tistemu, kar je konformno, zastarelo in neuporabno v družbi in podobno. Skratka, po teh pojmovanjih družbeno nadzorstvo varuje trenutni družbeni red pred pretresi novega in nastajajočega, kar pa ni vedno nujno napredno in sprejemljivo ter v skladu z družbenimi interesi (npr. delavskega razreda pri nas, kar se kaže kot politično geslo vrednota in ideološka spodbuda). »Teorija in praksa samoupravljanja, naraščanje zunajpravnega urejanja, prostovoljni družbeni sporazumi in dogovori, zakonodajna inflacija in pravna nestabilnost«³⁹ pa naj bi morda pri nas tudi družbenemu (formalnemu) nadzorstvu jemali manipulativno moč, konformistični vpliv in togost.

Toda v zadnjem času se krepitev državnega nadzorstva spet kaže kot družbeno nujnost⁴⁰ in odgovor na stihijnost in neučinkovitost v bližnji preteklosti.

e) Družbeno nadzorstvo (zlasti formalno ali zunanje) v svoji vlogi pogosto poudarja le nekatere odklonske pojave in probleme, ker se ravna po nekaterih svojih merilih gospodarske logike, trenutne prakse, avtoritete itd. Marsikaj kaže tudi na to, da se v naravnavanju svoje prizadevnosti bolj ravna po tistem, kar mu je vidno, in manj po razčlenjevanju in oceni dejanskega stanja ter predvidevanju. To pripelje do tega, da so tudi nekateri pojavi (in ne samo nekatere družbene plasti) bolj pod nadzorstvom od drugih in da je to nadzorstvo bolj zavzeto na nekaterih področjih. S tem pa lahko prihaja do pretiranega zaznamovanja ljudi tam, kjer to ni potrebno ali je vsaj močno dvomljivo.

³⁸ Meier, str. 113.

³⁹ Glej o tem, Jambrek, str. 418.

⁴⁰ Kardelj, Delo, 7. april 1973, str. 4 pod naslovom »Preveč oslABLJENA državna uprava«, kjer govori o davčni upravi, javnih tožilstvih, sodiščih in inšpekciji.

f) Velike večine odklonskega (kriminalnega) vedenja ne odkrivajo organi formalnega državnega nadzorstva, marveč drugi. Pa tudi kar je odkritega, ostaja v visokih odstotkih neraziskano. Tega nadzorstva tudi kdove kako ne skrbi tisto, kar mu sploh ni prišlo na uho, pa vendarle obstaja. To pa so ključna vprašanja zlasti državnega nadzorstva; nanje pa ga opozarjajo le, kadar pride do kakih kritičnih dogodkov,⁴¹ sicer se za to nihče posebno ne zmeni. Ker se popravne funkcije tako naravnavaajo le zoper majhen del odklonskega prebivalstva, medtem ko večina ostaja zunaj tega obsega, se postavlja upravičeno vprašanje pomanjkljivosti takšnega družbenega nadzorstva in upravičenosti sestava formalnega nadzorstva takšnega, kakršen je (ker se kaže, da je predvsem za strah in grožnjo; medtem ko je v vsem drugem čutiti precejšnjo nemoč in pomanjkljivost).

g) Razmišljanja o vlogi družbenega nadzorstva so večinoma funkcionalistična⁴² in se jih v nekaterih družbah tudi ne lotevajo drugače, kolikor sploh ne zanemarjajo raziskovanja vloge, ki jo ima pri pojmovanju odklonskosti, družbenih vrednot in nešteti drugih vprašanj. Kaže, da je ponekod še vse preveč utrjena misel, da je kot sredstvo vladajočih skupin nedostopno za kritično razčlemba in oceno s stališča pozitivnih družbenih gibanj in sprememb. S tem pa se tudi s te plati zlasti državno nadzorstvo odteguje javnemu vrednotenju (končno tudi tistega razreda, v imenu katerega opravlja svojo družbeno zgodovinsko in razredno vlogo), čeprav tudi čustveni odzivi in kritike iz stiske v primerih družbenih navzkrižij zanj niso prijetne.

h) Danes že niso več redke ugotovitve o absurdnem položaju nadzorstva; zanj sodijo, da tudi samo povzroča odklonskost. »Družbeno nadzorstvo postaja prej vzrok kot pa posledica obsežnosti oblik odklonskosti.«⁴³ Ta okoliščina zahteva raziskovanje in preverjanje trditev, kar naj bi imelo različne posledice za organizacijo, delovanje, sredstva in metode nadzorstva. Nadzorstvo, ki poraja posledice, katerih nastajanje bi sicer moralo preprečevati ali odpravljati, ali vsaj popravljati, je namreč »defektno«. To pomeni, da ne gre več samo za popravljanje odklonskosti in poboljševanje posameznikov, marveč tudi za popravljanje nadzorstva in vsega tistega, kar

tako nadzorstvo poraja. Disfunkcionalnost družbe in nadzorstva, ki ga ima, postajata prav tako predmet znanstvenega raziskovanja in prizadevanj za spreminjanje v pozitivnih smereh kot odklonske skupine in posamezniki, zlasti še, če gre za medsebojno odvisnost in »oblikovanje povezave med odklonsko osebo in družbenim nadzorstvom.«⁴⁴

i) Za vsako družbeno nadzorstvo je pomembno zlasti še proučevanje »tistih družbenih procesov, ki vplivajo na družbeno reakcijo na asocialna dejanja in razvoj kazenskopравnih norm.«⁴⁵ Kriminologija, kazensko pravo, upravno pravo, sociologija (predvsem kazenskega) prava itd. so poklicani družbenemu nadzorstvu posvetiti več pozornosti, posebno glede njegove »funkcionalnosti«, ta je namreč verjetno najbolj problematična. Če je pravo sredstvo politike, potem je tudi določanje odklonskosti družbenopolitično vprašanje. Prav tu pa se začneja spor (družbene spremembe, neprilagojenost, kdo je sploh deviant).

j) Ljudje, nosilci funkcij nadzorstva niso tako nepomembni. Iz njihovega dela, vedenja in učinkovitosti se sklepa na vlogo in družbeno sprejemanje organov, za katere opravljajo svoje naloge. Zadnje mesece je bilo o tem pri nas precej rečenega; pri tem se poudarja zlasti moralne politične lastnosti delavca (poleg nekaterih drugih) v nadzorstvu. S tem se nedvomno poudarja politizacija organizmov družbenega (formalnega) nadzorstva, ki naj opravlja »neposredno in popolno razredno funkcijo«,⁴⁶ hkrati pa se prav tako poudarja njihova avtonomnost.

6. Sklep

Znanosti, ki se lotevajo obravnavanja vprašanj o spreminjanju družbe in razmišljajo o pojmovanju odklonskosti, načenjajo tudi dosedanje ter klasične predstave o družbenem nadzorstvu. Le-to lahko pomeni sklop med seboj dokaj disfunkcionalno součinkujočih dejavnikov ali pa morda vendarle kaj bolj povezanih sestavin nadzorstva, od formalnega do neformalnega ali od zunanjega do, t. i. samonadzorstva. Ker se skušajo z nadzorstvom doseči uresničevanje temeljnih družbenih dobrin in dolgoročni cilji, ki so neredko tudi vizija prihodnosti in hkrati spodbuda za motiviranost, kako priti do zagotovitev

⁴¹ Glej npr. Kardelj, prav tam; »Pismo« itd.

⁴² Glej npr. Clinard (Editor), str. 57, Jambrek, str. 417.

⁴³ Clinard (Editor), str. 83.

⁴⁴ Downes-Rock, str. 358.

⁴⁵ Dr. K. Vodopivec, str. 163.

⁴⁶ Trajković, str. 132.

programa družbeno-političnih ureditev itd., ni čudno, če postane družbeno nadzorstvo osrednje vprašanje, kadar prihajajo družbene vrednote v stiško in ogroženost. Od tod tudi večje zanimanje za nadzorstvo, ne toliko v teoretičnem smislu, temveč bolj za njegovo organizacijsko in funkcionalno zmožnost, gibčnost, učinkovitost in vdanost tistim skupinam, po katerih pooblastilu to nadzorstvo opravljajo. Hkrati pa nastajajo najrazličnejše dileme in vprašanja, na katera je težko odgovoriti, ne da bi naleteli na vprašanje vrednot, proces pojmovanja, kaj je prav in kaj ni, za koga itd. Pri tem ni mogoče zanemariti konkretnih političnih nazorov o nadzorstvu, pa tudi ne filozofskih izhodišč, spoznanj nekaterih ved, kot so pravo (kazensko, upravno itd.), kriminologija, socialna psihologija (z javnim mnenjem) itd. Vprašanje je tudi, in vsaj ponekod kaže, da v prihodnosti družbeno nadzorstvo ne bo temeljilo predvsem na pravu, kot tudi doslej ni pravo edina sestavina, s katero nadzorstvo uveljavlja svojo moč nad ljudmi. Še vedno pa bomo verjetno od njega pričakovali več, kot zmore in uspeva, zlasti če je in kadar je »nespoštovanje prava normalna reakcija normalnih ljudi v nenormalnih razmerah«. ⁴⁷

Brez družbenega nadzorstva ni družbe ali narobe. Iluzorno je misliti, da bi bili lahko brez njega ali da je (vsaj formalno) lahko docela apolitično ne da bi bilo sredstvo v rokah oblasti. Toda, če je tako, vendar ni pametno, da je samo v rokah vsakdanje prakse, ker mora nujno prihajati do disfunkcionalnosti, tudi v pravosodju. Zato bi ga morali bolj poudarjati, ne zgolj z vsakdanjimi pragmatičnimi zahtevami in očitki, marveč tudi z znanstvenim proučevanjem in skladno z družbenimi spremembami in hotenji.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Banović Luka: Policija, samozaštita i mi, **NIN**, Beograd 1973, št. 1159.
2. Bloch Herbert A., Geis Gilbert: **Man, Crime and Society**, New York 1962, stran 586.
3. Clinard Marshall B., Quinney Richard: **Criminal Behavior Systems**, New York 1967, strani 479.
4. Conrad John P.: Social Science and Public Protection, **Criminology in Action**, Montreal 1968, stran 241—271.
5. Cressey Donald R., Ward David A., **Delinquency, Crime, and Social Process**, New York 1969, strani 1128.
6. Downes David, Rock Paul: Social Reaction to Deviance and its Effects on Crime and Criminal

⁴⁷ Lohman, str. 193.

- Carreers, **The British Journal of Sociology**, London Vol. XXII, 1971, No. 4, stran 351—363.
7. Evens Philip: Social Control and Values in Social Work, **Probation**, London, Vol. 19, 1973, št. 1, stran 9—12.
8. Gamson William A.: Means of Influence, Political Trust, and Social Control, Finifter W. Ada Etal: **Alienations and the Social System**, New York 1972, stran 305—318.
9. Haferkamp Hans, Meier Günter: Sozialarbeit als Instanz sozialer Kontrolle, **Kriminologisches Journal**, München, 1972, št. 2, stran 100—114.
10. Hepworth Mike: Deviants in Disguise: Blackmail and Social Acceptance, Cohen Stanley et al: **Images of Deviance**, Middlesex 1971, strani 256.
11. Higgins Lois Lundell, Fitzpatrick Edward A.: **Criminology and Crime Prevention**, Milwaukee 1958, strani 463.
12. Inciardi James A.: Visibility, Societal Reaction, and Criminal Behavior, **Criminology**, London, Vol. 10, 1972, No. 2, stran 217—231.
13. Jambrek Peter: Sociologija ter kriza veljavnosti pravnega reda, **Pravnik**, Ljubljana, letnik 27, 1972, št. 10—12, stran 409—422.
14. Jessor Richard et al: **Society, Personality and Deviant Behavior**, New York 1968, strani 486.
15. Johnson Elmer Hubert: **Crime, Corection and Society**, Homewood 1964, strani 769.
16. Kaiser Günther: **Kriminologie, eine Einführung in die Grundlagen**, Karlsruhe 1971, strani 197.
17. Kaiser Günther: **Strategien und Prozesse Straftrechtlicher Sozialkontrolle**, Frankfurt, 1972, strani 128.
18. Kudrjavcev V. N.: **Pričinnost v kriminologii**, Moskva 1968, strani 174.
19. LaPiere Richard T.: **A Theory of Social Control**, New York 1954, strani 552.
20. Lemert Edwin M.: Social Structure, Social Control, and Deviation. Clinard B. Marshall et al **Anomie and Deviant Behavior**, New York 1964, strani 245.
21. Lohman Joseph D.: On law enforcement and the police: A commentary, **Criminology in action**, Montreal 1968, stran 173—217.
22. Millham Spencer et al: Social Control in Organizations **The British Journal of Sociology**, London Vol. XXIII, 1972, No. 4, str. 406—421.
23. Milutinović dr. Milan: **Kriminologija**, Beograd 1969, strani 444.
24. Rosenberg Morris: Misanthropy and political ideology, Finifter W. et al: **Alienations and the social system**, New York 1972, stran 76—83.
25. Short James F.: **Modern Criminals**, 1970, strani 192.
26. **Social change and criminality**, Stockholm 1965, United nations, strani 17.
27. Sykes Gresham M.: **Crime and Society**, New York 1967, strani 206.
28. Trajković dr. Josip: Društvena uloga i značaj pravosudne funkcije, **Pravni život**, Beograd, letnik XXI, 1972, št. 12, stran 130—138.

29. Ustavne promene i pravosudni sistem, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, Beograd 1972, št. 3, stran 227—364.
30. Vodopivec dr. Katja: O oblikovanju kazensko-pravnih norm, *Zbornik znanstvenih razprav*, Ljubljana 1968, let. XXIII, stran 163—179.
31. Wolfgang Marvin E.: The viable future of criminology, *Criminology in action*, Montreal 1968, stran 109—134.
32. Zupančič Boštjan: Novi pogledi na kriminologijo, njeno vlogo in njena izhodišča, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, Ljubljana, letnik 23, 1972, št. 4, stran 236—245.

UDC 301.173.7:343.85

Criminological Views or Social Control

Pečar, dr. Janez, Senior Scientific Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

The author analyses at first some theoretical stand-points concerning social control and shows its potentiality for strengthening social values, socialization and resocialization, repression and stigmatization. He then turns to the problem of workers' control in the self-management system and to the problem of self-protection. Although these ideas have been very much present in Yugoslavia they were given special political emphasis at the end of last year.

Among problems and dilemmas connected with social control there seem to be especially the fol-

lowing: the changing nature of some values and the inflexibility of control, tolerance towards some phenomena, acceptability of control by the public, possibilities of manipulating people, relative inefficacy of formal control, dependance from authorities and actual practice, deficiency of control that generates deviance, shortcomings due to the persons in charge of the controlling apparatus. The author finally advocates the further progress in research work in social control and believes criminology, sociology of law and penal law should be involved in it.